

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Af Højesteretspræsident

TROELS G. JØRGENSEN

A. D. Jørgensen 1840-1940

Skildret af en Søn

Særtryk af Berlingske Aftenavis 11. Juni 1940

I A. D. Jørgensens efter hans Død udgivne „Redegørelse“ findes nogle — Maj 1888 daterede — „Spredte Bemærkninger om mit Forfatterskab“, hvis Formaal er at meddele Vink og Henvisninger til Brug for den, der kunde tænkes at ønske at faa Rede paa dette Forfatterskab, og han indskyder her de Ord: „det kunde jo maaske ventes af en af mine nærmeste“. Jeg tager dette til Udgangspunkt, naar jeg nu saa mange Aar efter som et af hans Børn har paataget mig en Skildring af ham omend ikke særlig af hans Forfatterskab.

Først maa der redegøres for Gangen i hans Levnedsløb. Slægten, der kan føres ret langt tilbage, var paa fædrene Side en Række Borgere i Flensborg, paa mødrene Farverslægten Bahnsen i Aabenraa. Faderen var Købmandssøn fra Flensborg og uddannet som Farver. Han kom som ung til den lille By Graasten, der nord for Flensborg Fjord lejrte sig ved Skovsøen udførte det hertugelige Slot, og overtog her efter Ægteskab med en Bahnsen et Farveri tilknyttet det Bahnsen'ske. Før Trearskrigen

var Tysk købstadsmæssigt Hjemmets Sprog — ude i Byen taltes Dialekt-dansk — men i Forbindelse med, at Faderen under Krigen virkede kraftigt for den danske Bevægelse i Sundedeved, blev Familiens Talesprog Dansk.

Adolph Detlef var den mellemste af tre Sønner. Han gennemgik Stedets Skole og sendtes 12 Aar gammel til Flensborg Latin- og Realskole; denne var tvesproget, hjemme hos Værtsfolkene taltes Plattysk. I 17 Aars Alderen fik han Faderens modstræbende Samtykke til at bryde af for at blive Landmand, et Forsøg, der efter et Aars Forløb maatte opgives efter en haard Gigtfeber. Efter Tilbagekomsten gik han over i Realklasserne og tog Eksamen derfra — den eneste i sit Liv — i 1859 med Tanke om at fortsætte paa Polyteknisk Læreanstalt i København. Han var saa i Hovedstaden til Marts 1863, optaget af forskelligt Studium og undervisende i Schneekloths Skole. Derpaa blev han Hjælpelærer i Flensborg, indtil Krigen den 6. Marts 1864 fordrev ham, og hans Opholdssted var siden København. Til disse

Data skal foreløbig kun føjes, at han i 1869 blev Assistent i Kongerigets Arkiv og samme Aar giftede sig med Ida Marie Pedersen, født 1847. Han avancerede til Fuldmægtig og sprang 22. December 1882 frem til Geheimearkivar efter den gamle Wegener, fra 1889 Rigsarkivar. Han blev Medlem af Danske Selskab og Videnskabernes Selskab og i 1894 Æresdoktor. Han døde 5. Oktober 1897 paa Frederiksberg; hans Enke overlevede ham i henved 40 Aar. Naar det tilføjes, at han en Gang har foretaget en Rekreationsrejse til Smaaland og to Arkivrejser til Sydtykland og Norge foruden Ferieophold paa Kullen, er tillige alt fortalt om hans Ophold i Udlandet.

Skal der gives en Skildring af A. D. Jørgensens Ejendommelighed og hans Virksomhed paa forskellige Felter, maa der peges dels paa hans Oplevelser, dels paa hans personlige Anlæg og Evner.

Da han i 1864 for anden Gang kom over til København som „fordreven Slesviger“, havde han allerede været Vidne til meget og bevæget sig i højst forskellige Forhold. Han havde baade under Trearskrigen og under den anden slesvigske Krig opholdt sig i de Egne, hvor Krigens Drama udspillede, han havde gennem Faderen fulgt Brydningen mellem Dansk og Tysk og varmt sluttet sig til det før-

ste, han havde levet i den jævne Befolkning, dansk og tysk, paa Land og i By, saavel som hos de embedsmandsmæssige Skolemænd i Flensborg. Forskelligt derfra havde han lært Kongerigets Hovedstad at kende, han havde tillempet sit Sprog til den dialektfrie Taleform, han siden anvendte, naar han ikke netop kom sammen med graastensk Familie eller landlige Sønderjyder, da slog han over i den gamle Mundart til Forundring for os Børn, indtil vi ogsaa gennem Feriebesøg fik Føling med det sønderjydske. Han var gaaet over til at skrive sit For- og Efternavn i kongerigsk Form.

Disse Oplevelser var ikke saa lidt som Sundeveds og Flensborg Fjords Naturskønhed gaaet ham sporløst forbi. Dertil var hans lagttagelses-evne og Trang til aktiv Medleven for stor. Han behøvede aldrig megen Paavirkning for hurtig at være orienteret om Forhold og Personer, og han bearbejdede sine Indtryk grundigt. Han lægger i „Redegørelsen“ en Hovedvægt paa at fremstille Udviklingen af sit Tanke- og Følelsesliv i Ungdomsaarene med de talrige og tidlige Forsøg og Planer til digterisk og litterær Frembringelse. Han kunde for saa vidt synes indadvendt, og man har skrevet om „Selvbeskuelse“. Han var en udpræget aktiv Natur, men han havde stor Trang til at be-

vare, hvad han en Gang havde op- taget af Erfaringer eller gjort til Genstand for Gennemtænkning, og det var ham kært, om han kunde faa Anvendelse for det, han saaledes sad inde med. Heri var der ogsaa god Arbejdsøkonomi, og efter det, han knyttede sine Interesser ved, var det ingen daarlig Maalestok for et Ar- bejdes Værdi for andre, om det gav ham selv en personlig Tilfredsstil- lelse. At løse Arbejdsopgaver, selv- valgte eller fremgaaede af Omstæn- dighederne, var hans inderste Attraa. Alderdommens kontemplative Aar naaede han jo ikke.

Kort efter „Redegørelsen“s Udgi- velse i 1901 foreslog A. D. Jørgensens varme Beundrer Hans Olrik at ud- give en Samling af hans Breve, men Modtagelsen af „Redegørelsen“ og andet lignende havde gjort min Mo- der nervøs, og Olrik maatte opgive sin venlige Plan. I Hundredaaret for Historisk Forenings Stiftelse 1939 blev denne taget op i udvidet Skik- kelse, og der fremkom en Udgave af A. D. Jørgensens Breve ved min Søn, Arkivar Harald J., hvorved den æl- dre biografiske Kilde paa en meget heldig Maade blev suppleret.

Hans Forfatterskab, der blev histo- risk, men hverken digterisk eller filo- sofisk, skal ikke her omtales fra Ind- holdets Side. Det beslaglagde en be- tydelig Del af hans Arbejdskraft og

Interesse, men ikke den hele. Det bragte ham megen officiel Ære og en Del Ærgrelse. Medens hans Forhold til andre Historikere i øvrigt var det bedste, var hans Modsætning til Pro- fessor Johs. Steenstrup ikke ukendt, og i sin Redegørelse skrev han S. 148 ved Omtale af sin Opposition ved S.'s Disputats i 1872: „Dermed haabede jeg at være færdig med denne mand, som én gang for alle havde set sig forarget på mig og til gengæld havde vakt min mest levende antipati.“ Det var bl. a. Indgrebet i hans stærkt fastholdte Arbejdsøkonomi, der irri- terede ham, naar han for at give Til- svar maatte bruge Tid til det, der ikke længere laa for som hans Op- gave. Nogen Bedømmelse skal jeg iøvrigt ikke udtale, men jeg benytter Lejligheden til at oplyse, at Manu- skriptet foran „mand“ indeholder Ordet „lidenskabelige“, hvis Udelad- else (den eneste i Bogen af denne Art) er mit Ansvar. Nogle har ment, at Tilføjelsen vilde have virket und- skyldende, og i saa Fald maatte Ude- ladelsen meget beklages. At Forfat- teren ikke i den givne Sammenhæng har set nogen Undskyldning i det lidenskabelige, nærer jeg dog ingen Tvivl om.

Medens Historikernes Reaktion mod 1864 bragte de fleste af dem til at fremdrage Fortiden som en op- muntrende eller afledende Modvægt,

Data skal foreløbig kun føjes, at han i 1869 blev Assistent i Kongerigets Arkiv og samme Aar giftede sig med Ida Marie Pedersen, født 1847. Han avancerede til Fuldmægtig og sprang 22. December 1882 frem til Geheimearkivar efter den gamle Wegener, fra 1889 Rigsarkivar. Han blev Medlem af Danske Selskab og Videnskabernes Selskab og i 1894 Æresdoktor. Han døde 5. Oktober 1897 paa Frederiksberg; hans Enke overlevede ham i henved 40 Aar. Naar det tilføjes, at han en Gang har foretaget en Rekreationsrejse til Smaaland og to Arkivrejser til Sydtyskland og Norge foruden Ferieophold paa Kullen, er tillige alt fortalt om hans Ophold i Udlandet.

Skal der gives en Skildring af A. D. Jørgensens Ejendommelighed og hans Virksomhed paa forskellige Felter, maa der peges dels paa hans Oplevelser, dels paa hans personlige Anlæg og Evner.

Da han i 1864 for anden Gang kom over til København som „fordreven Slesviger“, havde han allerede været Vidne til meget og bevæget sig i højst forskellige Forhold. Han havde baade under Trearskrigen og under den anden slesvigske Krig opholdt sig i de Egne, hvor Krigens Drama udspillede, han havde gennem Faderen fulgt Brydningen mellem Dansk og Tysk og varmt sluttet sig til det før-

ste, han havde levet i den jævne Befolkning, dansk og tysk, paa Land og i By, saavel som hos de embedsmandsmæssige Skolemænd i Flensborg. Forskelligt derfra havde han lært Kongerigets Hovedstad at kende, han havde tillempet sit Sprog til den dialektfrie Taleform, han siden anvendte, naar han ikke netop kom sammen med graastensk Familie eller landlege Sønderjyder, da slog han over i den gamle Mundart til Forundring for os Børn, indtil vi ogsaa gennem Feriebesøg fik Føling med det sønderjydske. Han var gaaet over til at skrive sit For- og Efternavn i kongerigsk Form.

Disse Oplevelser var ikke saa lidt som Sundeveds og Flensborg Fjords Naturskønhed gaaet ham sporløst forbi. Dertil var hans Iagttagelsesevne og Trang til aktiv Medleven for stor. Han behøvede aldrig megen Paavirkning for hurtig at være orienteret om Forhold og Personer, og han bearbejdede sine Indtryk grundigt. Han lægger i „Redegørelsen“ en Hovedvægt paa at fremstille Udviklingen af sit Tanke- og Følelsesliv i Ungdomsaarene med de talrige og tidlige Forsøg og Planer til digterisk og litterær Frembringelse. Han kunde for saa vidt synes indadvendt, og man har skrevet om „Selvbeskuelse“. Han var en udpræget aktiv Natur, men han havde stor Trang til at be-

vare, hvad han en Gang havde op-
taget af Erfaringer eller gjort til
Genstand for Gennemtænkning, og
det var ham kært, om han kunde faa
Anvendelse for det, han saaledes sad
inde med. Heri var der ogsaa god
Arbejdsøkonomi, og efter det, han
knyttede sine Interesser ved, var det
ingen daarlig Maalestok for et Ar-
bejdes Værdi for andre, om det gav
ham selv en personlig Tilfredsstil-
lelse. At løse Arbejdsopgaver, selv-
valgte eller fremgaaede af Omstæn-
dighederne, var hans inderste Attraa.
Alderdommens kontemplative Aar-
naaede han jo ikke.

Kort efter „Redegørelsen“s Udgi-
velse i 1901 foreslog A. D. Jørgensens
varme Beundrer Hans Olrik at ud-
give en Samling af hans Breve, men
Modtagelsen af „Redegørelsen“ og
andet lignende havde gjort min Mo-
der nervøs, og Olrik maatte opgive
sin venlige Plan. I Hundredaaret for
Historisk Forenings Stiftelse 1939
blev denne taget op i udvidet Skik-
kelse, og der fremkom en Udgave af
A. D. Jørgensens Breve ved min Søn,
Arkivar Harald J., hvorved den æl-
dre biografiske Kilde paa en meget
heldig Maade blev suppleret.

Hans Forfatterskab, der blev histo-
risk, men hverken digterisk eller filo-
sofisk, skal ikke her omtales fra Ind-
holdets Side. Det beslaglagde en be-
tydelig Del af hans Arbejdskraft og

Interesse, men ikke den hele. Det
bragte ham megen officiel Ære og en
Del Ærgrelse. Medens hans Forhold
til andre Historikere i øvrigt var det
bedste, var hans Modsætning til Pro-
fessor Johs. Steenstrup ikke ukendt,
og i sin Redegørelse skrev han S. 148
ved Omtale af sin Opposition ved S.'s
Disputats i 1872: „Dermed haabede
jeg at være færdig med denne mand,
som én gang for alle havde set sig
førarget på mig og til gengæld havde
vakt min mest levende antipati.“ Det
var bl. a. Indgrebet i hans stærkt
fastholdte Arbejdsøkonomi, der irri-
terede ham, naar han for at give Til-
svar maatte bruge Tid til det, der
ikke længere laa for som hans Op-
gave. Nogen Bedømmelse skal jeg
iøvrigt ikke udtale, men jeg benytter
Lejligheden til at oplyse, at Manu-
skriptet foran „mand“ indeholder
Ordet „lidenskabelige“, hvis Udela-
delse (den eneste i Bogen af denne
Art) er mit Ansvar. Nogle har ment,
at Tilføjelsen vilde have virket und-
skyldende, og i saa Fald maatte Ude-
ladelsen meget beklages. At Forfat-
teren ikke i den givne Sammenhæng
har set nogen Undskyldning i det
lidenskabelige, nærer jeg dog ingen
Tvivl om.

Medens Historikernes Reaktion
mod 1864 bragte de fleste af dem til
at fremdrage Fortiden som en op-
muntrende eller afledende Modvægt,

havde A. D. Jørgensens historiske Fordybelse foruden dette et Formaal, der mere minder om Kirurgens Op-gave overfor det syge nemlig at øve skarp Kritik af den fra Kongeriget førte Politik, hvis sørgelige Resultat trykkede Sindene. Denne særlige Op-gave, som han ansaa for sin vigtigste, lagde Beslag paa og udviklede den Selvstændighed og Frygtløshed, der var ham medfødt, og lod ham stole paa sine indre tildels fra Sønderjylland medbragte Ressourcer. Han kunde ikke gaa ind i noget af de da eksisterende Partier eller Retninger som typisk Tilhænger, men kunde fra en vis Side nærme sig flere af disse, der stod stejlt mod hinanden. Af Interesse for Forsvarets Udvikling og idet han misbilligede Oppositionens Midler, kunde han forlige sig med Provisorierne, men tog Afstand fra Selvbeskatningen, han søgte ikke Kirken, men arbejdede sig kildekritisk gennem Evangelierne, yndede Brorson og sluttede sig til de grundtvigske Højskolers Arbejde. Han var med i den „fjernerestaaende“ Kreds, der anbefalede en Understøttelse til Georg Brandes, men den Filosofi — eller Mangel paa Filosofi — der fandt Udtryk i den herskende Determinisme, laa ham fjern: „Hvorledes er det muligt, at denne den vanskeligste af alle tanker (selve Eksistensen) til-lige kan være den første, et barn

tænker med hele sin ånds kraft? Dette uudgrundelige har altid forekommet mig som det rette arkimediske punkt, det fodfæste, hvorfra al filosofi, al menneskevisdom kan rystes i sine grundvolde.“ (Redegørelsen S. 34.)

Allerede Manglen af Partistilling udelukkede, at han deltog aktivt i Politik, dertil følte han sig heller ikke opfordret eller egnet. Men hans Interesse for det afsluttede politiske Liv forlængede sig naturligt til det samtidige, og hans Forbindelser med ledende Politikere som Termansen, Høgsbro og Krieger muliggjorde i 1882 for ham at faa nogle Forhandlinger i Gang, der bidrog til at afværgge et Provisorium, se Breve S. 419. At være Vidne til den opslidende Partistrid var i øvrigt det, der tyngede ham mest næst 1864.

Overflytningen til det kongerigske Milieu havde udelukket ham fra at virke i Sønderjylland, men ikke for Sønderjylland. Ligesom Landsdelens Vanskæbne til Stadighed var i hans Tanker, var han til enhver Tid betænkt paa at udrette, hvad der var muligt for ham til Bevaring af dens nationale Liv. I det københavnske Sønderjydsk Samfund, der samlede Folk med sønderjydsk Afstamning eller Interesse, var han den ledende, og han aflagde saa vidt mulig hvert Aar Feriebesøg derovre. Hans Bolig

var Mødested for Sønderjyder, og han havde Forbindelse med alle nationalt arbejdende, i de senere Aar særlig Gustav Johannsen og H. P. Hanssen, med hvem han sluttede et varmt Venskab. Sidstnævnte og den københavnske Akademiker H. V. Clausen kan betegnes som hans Elever, hvis Anskuelser om den ønskelige Grænsedragning senere tillige realiserede hans. Han var med praktisk Sans virksom for Presseforetagender og Tidsskriftet Sønderjydske Aarbøger, for de stedlige Foreninger og i mange personlige Anliggender.

Naar han ved saadanne eller andre Lejligheder spurgtes til Raads, gik Samtalen ikke sjældent over til en Enetale, hvori han udviklede sin Anskuelse, baade fordi den vel var bedst begrundet, og fordi hans Taalmodighed maaske ellers ikke vilde slaa til over for Samtalens Afbrydelse af andet Arbejde. Derved kommer jeg til Omtalen af hans Foredragsvirksomhed, der spillede en ikke ringe Rolle i Tilslutning dels til hans Virksomhed som skrivende Historiker, dels som Talsmand for de sønderjydske Interesser. De grundtvigske Folkehøjskoler havde hyppigt Bud til ham for historiske Foredrag. Af de ældre Højskoleforstandere Christoffer Baagø, Ernst Trier, Jens Nørregaard og Ludvig Schrøder stod han mest i personlig Forbindelse med de to første,

af yngre var det særlig Povl Hansen. I København talte han flere Gange i Studenterforeningen, men han afviste heller ikke Opfordringer til at tale i en Arbejderforening, „naar Folk blot ønsker Oplysning“. Det var her navnlig i den sønderjydske Sags Tjeneste, han optraadte som Foredragsholder, bl. a. i senere Aar i de akademiske Foreninger „2 Løver“ og „4 S.“, hvortil han havde givet Navnene. Efter de særlige Forudsætninger, han sad inde med, maatte han blive en bærende Kraft i hele dette Arbejde. Hans Foredragsform var som hans skriftlige. Først efter at Kendsgerningerne var lagt omhyggeligt frem, fremsatte han Vurderingen af dem. Stemmen var ikke stærk, men distinkt, og om retoriske Midler var der ikke Tale. Alligevel formaadede han at bibringe Tilhørerne sin egen stærke Følelse for Emnet, og denne Maade at meddele sig paa tiltalte ham meget.

I Halvdelen af de 28 Aar, A. D. Jørgensen var Arkivmand, sad han paa Chiefspladsen, og denne Periode bragte en Reorganisation af Statens Arkivvæsen, hvortil Tiden var blevet moden. Ved Ordningen af Rentekammerets Arkiv havde Kontorchef J. Grundtvig anlagt et nyt Princip — vedkommende Sags Oprindelse — der skulde gennemføres i det hele. Ad administrativ Vej forenedes Konge-

rigets Arkiv og Geheimearkivet, og Slotsbranden i 1884 gjorde det nødvendigt at tænke paa Ombygninger mod Brandfaren. Som Arkivmand fik A. D. Jørgensen Anvendelse og Tilfredsstillelse baade for Historikerens Trang til at opsøge de originale Kilder, for sin administrative og praktiske Sans og for sin folkelige Indstilling. Hidtil havde Geheimearkivet kun alt for meget svaret til sit Navn. Det lykkedes Kultusminister Scavenius at faa Arkivsagen som et upolitisk Anliggende gennemført som Lov i 1889 og under Rigsarkivet samlede tre Provinsarkiver, senere kaldet Landsarkiver, i København, Odense og Viborg de stedlige Embedsarkivers Stof. Arkivalierne gjordes paa hidtil ukendt Maade tilgængelige for Publikum. Fra Hovedarkivet udsendtes — særlig ved Medarbejde af Arkivarerne Kringelbach og Bricka — vejledende Arkivregistraturer, Embedsetater og Samlinger af Aktstykker. Troels-Lund har i en fint forstaaende Mindeartikel omtalt den nænsomme Maade, hvorpaa den unge Arkivassistent kom bærende med Arkivsagerne til Udlaan, og i et Brev kort efter Slotsbranden (Breve S. 143) giver han selv Udtryk for, hvad han saa i Arkivets nationale Skatte: „Men da slottet sank sammen, og luerne blev trætte, saa det var øjensynligt, at mennesket igen var herre, da hørte

jeg ligesom en mangetunget takkesang fra de mange, mange henfarne slægter, hvis minde var frelst, og fra de mange mange ufødte Slægter, som skal drage næring af disse minder.“ Paa tre Steder i Landet — ved Landsarkivet i København, i Skibelund Krat og i Graasten — staar hans Billede i fri Luft. Han vilde have set dette som et Tegn paa Tilslutning til de Tanker, han bar frem i sin Tid, og ikke som andet.

Til Slut et Par Ord om hans personlige Livsførelse. Nogen robust Natur var han ikke, hverken legemlig eller sjælelig. Ved en regelmæssig Levevis uden Natarbejde sikrede han sin Arbejdskraft, der dog nogle Gange blev hemmet af Sygdom foruden af Hovedpine. Ligevægten i hans Sind blev ikke forstyrret, men underbygget af Forholdene i Hjemmet hvor den Reserverethed, som i nogen Grad kunde præge ham mellem andre, var lagt til Side. Hans Fritidsbeskæftigelse, der kun kunde have Karakter af nødtørftig Hvile mellem mere eller mindre anspændende Arbejder, var nærmest nogen spredt Læsning. De Teateraftener, der i hans sidste Aar blev stillet til hans Raadighed, forsømte han ikke, og Forbindelsen med Fru Heiberg havde ført til et nærmere Bekendtskab med Emil Poulsen, hvis Kunst han satte højt.

TROELS G. JØRGENSEN.